

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/22271> holds various files of this Leiden University dissertation

Author: Peele, Ada

Title: Een uitzonderlijke erfgenaam : de verdeling van de nalatenschap van Koning-Stadhouder Willem III en een consequentie daarvan : Pruisisch heerlijk gezag in Hooge en Lage Zwaluwe, 1702-1754

Issue Date: 2013-11-19

11 De doorwerking van het leenstelsel

Het herstellen van de verduisterde lenen in de Rietwaard van Hollartse Hille, Godshille en het Hilleke over de Blaak

Inleiding

Omstreeks 1735/1736 schreef stadhouder en griffier Godard Croonenberg van de Leenkamer van Naaldwijk aan de Pruisische koning Frederik Willem I, heer van de Zwaluwen, dat hij bij het nakijken van de leenregisters had ontdekt dat een aantal personen dacht eigenaar te zijn van bepaalde lenen. Zij hielden in feite lenen die onder de leenkamer van de Pruisische koning hoorden in achterleen, terwijl zij zelf nooit door de Pruisische koning of diens voorgangers hiermee waren beleend. Zij gaven aan verschillende mensen bevoegdheden waar zij recht op leken te hebben en stelden leenkamers in. Deze lenen werden *verduisterde lenen* genoemd. In de heerlijkheid Lage Zwaluwe had Croonenberg hiervan een zeer opmerkelijk voorbeeld gevonden.¹ Hoewel hij geen namen noemde en ook niet aangaf welke lenen hij bedoelde kunnen we er van uitgaan dat het hier om de lenen gaat die waren uitgegeven in de Rietwaard van Hollartse Hille, Godshille en het Hilleke over de Blaak c.a., gelegen in de Klaverpolder (in de Royale Polder). Dit gebied hoorde tot de goederen van de Pruisische heer. Frederik Willem I nam nog geen maatregelen om deze lenen op te sporen en weer in leen uit te geven, maar zijn zoon Frederik II wel. Zelf had hij overigens, zoals wij al eerder zagen, zijn Hollandse lenen nooit bij zijn leenheer, de Staten van Holland, laten verheffen en ook zijn vader Frederik Willem I had dit niet gedaan.² Niettemin traden beide heren op als leenman van de Staten van Holland.

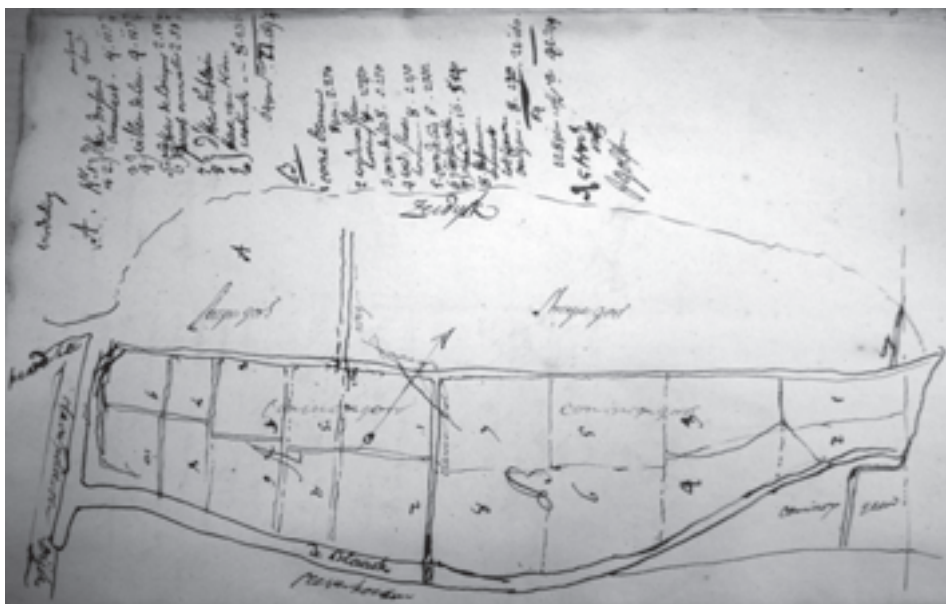
11.1 Op zoek naar de verduisterde lenen in de Rietwaard en hun leenmannen

Frederiks mensen ontdekten dat een aantal lenen van het leenverband was losgeraakt of verduisterd. Volgens de koning ging het in zijn Hollandse domeinen om maar liefst 112 lenen, waaronder lenen in de Rietwaard te Lage Zwaluwe. Reden voor hem om op te merken dat de bedienden van de Leenkamer van Naaldwijk deze zaken niet met veel zorg en ijver hadden behandeld, zoals in hun aanstellingsbrief was voorgeschreven.³ Vanwege de nalatigheid van de vorige leenbediendes waren nieuwe gegevens over deze lenen nooit aan het Zwaluwse dorpsbestuur of aan de rentmeester van de Zwaluwe doorgegeven. Tevens hadden zij de leenakten niet (goed) in de repertoria geregistreerd waar-

¹ GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 54, 272r-273v, Croonenberg aan Frederik Willem I (z.d.).

² Zie hoofdstuk 7.

³ NA, 1.08.11, ND, inv. 7901, brief van Frederik II (3 juli 1753).

Afb. 65 De Rietwaard van Hollartse Hille, Godshille en het Hilleke over de Blaak, anoniem, ongedateerd.

door deze leengoederen zoek waren geraakt en de leenkosten niet door de leenmannen werden betaald.⁴ Het lag niet altijd aan de functionarissen, want in 1731 konden geen lenen worden verheven omdat de stadhouder van de Naaldwijkse Leenkamer, waarschijnlijk in opdracht van de Pruisische koning, het gehele jaar in Berlijn verbleef.⁵ Van Pruisische zijde wist men dat een aantal lenen in de Rietwaard sinds enige tijd niet meer bij de Leenkamer van Naaldwijk waren verheven.⁶ De Pruisische koning nam maatregelen om deze lenen te herstellen, ze te laten verheffen en de achterstallige cijzen, hofrechten en heergewaden alsnog te incasseren. Wanneer hij hierin slaagde, kon de Pruisische koning jaarlijks meer inkomsten uit zijn heerlijkheid genereren. Dit was belangrijk voor Frederik II omdat hij in onderhandeling was met Anna van Hannover over de verkoop van Hooge en Lage Zwaluwe. Als deze heerlijkheid meer geld opbracht was dit interessant voor de eventuele koper en kon de Pruisische koning de verkoopprijs verhogen.

Maatregelen om verduisterde lenen te herstellen

In 1745 riep de Zwaluwse gerechtsbode Johan Makfarland in een publicatie iedereen op die percelen in de Rietwaard van Hollartse Hille, Godshille en het Hilleke over de

⁴ NA, 1.08.11, ND, inv. 7374, 77, Van Schwarm en Olffen aan Frederik II (7 juni 1753). Repertoria zijn indexen op de leenregisters om het zoeken daarin te vergemakkelijken. Ieder leen heeft daarin één of meer eigen bladzijden waarop de achtereenvolgende beleningen met dat leen in het kort zijn ingeschreven met verwijzing naar de leenregisters. Zie Wijs, , 35.

⁵ NA, 1.08.11, ND, inv. 7372, Nota. Waarom de stadhouder in Berlijn verbleef is niet bekend.

⁶ NA, 1.08.11, ND, inv. 7901, Olffen aan Makfarland (5 november 1753).

Blaak bezat en deze nog niet bij de Leenkamer van Naaldwijk had verheven dit alsnog te doen en wel binnen zes weken na dagtekening van de bekendmaking.⁷ De persoon in kwestie werd verzocht alle bescheiden waaruit bleek hoe hij of zij aan het perceel was gekomen mee te nemen. Gaf iemand geen gehoor aan deze oproep dan zou, conform het Hollandse leenrecht, tegen hem of haar een proces worden aangespannen.⁸ Enkele bezitters waren al aangemaand om hun lenen te laten verheffen. Er werd met hen over deze kwestie 'vorläuffig' gesproken en zij zegden toe, met uitzondering van de weduwe van Antonij Veldhoven en haar zoon Cornelis Jansse Damen, de lenen te verheffen.⁹ De weduwe en haar zoon hadden na de besprekingen op 14 juli 1745 nog steeds geen besluit daarover genomen.¹⁰ Het ging hier om een deel van een leen dat buiten medeweten van de Pruisische heer was gesplitst. Wanneer zij dat deel niet wilden verheffen zouden zij daartoe gedwongen worden.¹¹

In 1746 ontdekte men van Pruisische zijde dat alle verduisterde lenen in de leenboeken van het 'Holländischen Domainen Wesen' [Hollandse Leenkamer] waren vermeld. Ook de huidige bezitters van deze lenen werden opgespoord. De bezitters konden de grond in leen ontvangen, maar pas nadat zij de heergewaden, de hofrechten en erfpacht met terugwerkende kracht hadden betaald. Voor een leenverval werd uitgegaan van een periode van 25 jaar en voor iedere keer dat het leen was vervallen en verheven had moeten worden, diende men de heergewaden en de hofrechten te betalen. Om de lenen te herstellen zou met de bezitters een akkoord worden afgesloten dat voor Frederik II gunstig was. Hij wilde echter niet dat hierbij gebruik werd gemaakt van rigoreuze maatregelen. Stadhouders Carel Bernard van Schwarm en griffier en domeinencontroleur Jan Godfried Olffen, beiden van de Leenkamer van Naaldwijk, mochten zelf bepalen op welke wijze zij dit zouden doen, maar wel met goedkeuring van de Pruisische koning. Zodra de lenen waren verheven moesten de aan Frederik II toekomende heergewaden en hofrechten in de leenrekening worden geregistreerd met vermelding van de namen van de leenmannen en de grootte van de percelen die men in leen had ontvangen. Tevens werd dan het aandeel van elke leenman in de erfpacht vastgesteld. Deze bedroeg aanvankelijk voor de gehele Rietwaard twintig gulden per jaar. Men zou erop letten dat het totaal van de erfpachten niet meer dan dit bedrag zou zijn. Ook deze gegevens moesten in het leenregister worden opgenomen.¹²

7 Hij deed dit in opdracht van de toenmalige stadhouder van de Leenkamer van Naaldwijk, Claudius Antonius Lormier.

8 NA, 1.08.11, ND, inv. 7901 Publicatie (11 juli 1745). Enkele bezitters waren al eerder aangemaand om hun percelen te laten verheffen.

9 NA, 1.08.11, ND, inv. 7374, 61, KD aan Van Schwarm en Olffen (14 september 1750). Weduwe van Veldhoven had de grond gekocht van Van Riel en deze had het perceeltje gekocht van Antoni den Engelsens. Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 7901. Volgens de aantekening had de weduwe twee percelen in bezit.

10 NA, 1.08.11, ND, inv. 7901, *Pro memorie*. Damen blijkt één perceel te hebben. Ook was men van plan om het klooster Sint-Catharinadal over het leenvehf een brief te schrijven.

11 NA, 1.08.11, ND, inv. 7374, 63, KD aan Van Schwarm en Olffen (14 september 1750). De zoon van weduwe Veldhoven, Cornelis Jansse Damen, had deze leen geërfd.

12 NA, 1.08.11, ND, inv. 7901, *Lijste der personen*; inv. 7374, 61-63, KD aan Van Schwarm en Olffen (14 september 1750). De rentmeester van de Zwaluwe werd ook geïnformeerd omdat hij ieder jaar de erfpachten moest ontvangen.

Op 16 september 1750 stuurde Frederik naar de Leenkamer van Naaldwijk een brief met een aantal originele stukken over de Rietwaard.¹³ Nadat Olffen in november 1750 in Den Haag was gearriveerd keek hij samen met Van Schwarm alle leenboeken na, maar zij vonden daarin geen informatie over de splitsing, de huidige situatie en de ligging van de percelen grond in de Rietwaard.¹⁴ Zij hadden deze gegevens nodig om met de bezitters *mit grund* te kunnen praten, omdat enkelen van hen niet wilden meewerken en zij daardoor ook anderen negatief beïnvloedden. Om niet ‘alleine Process Kosten zu tragen’ werd de brief met bijlagen voor advies aan de leenman van de Leenkamer van Naaldwijk, Jan van Fornenberg, overhandigd.¹⁵ Omdat deze tevens advocaat bij het Hof van Holland was, werd aan hem gevraagd hoe de zaak het beste kon worden aangepakt. Voor de bezitters die in gebreke bleven had hij een concepttekst voor een aanzegging opgesteld. De advocaat had goed over de zaak nagedacht en gaf als advies om bij de aanzegging zo min mogelijk iets te vertellen over bijvoorbeeld wat voor een leen het was en over de datum van uitgifte of splitsing. Van Schwarm en Olffen beschikten namelijk niet over documenten waarin deze gegevens stonden. Zij waren over de zaak niet goed geïnformeerd en konden deze bij de leenmannen niet onderbouwen met relevante stukken. Er diende dus voorkomen te worden dat men betrokken zou raken bij processen met de bezitters van deze lenen. Van Fornenberg vond dat de kwestie het beste positief kon worden benaderd en stelde voor om aan de bezitters alleen kenbaar te maken dat het perceel waarvoor een aanzegging werd gedaan leenroerig was.¹⁶ Mocht het tot een gerechtelijke aanzegging komen, dan kreeg de beëdigde gerechtsbode, Johan Makfarland, van de griffier van de Leenkamer van Naaldwijk opdracht zich bij de bezitters van bovengenoemde lenen te vervoegen. Hij zou hun dan vertellen dat zij voor de stadhouder en de leenmannen van de Leenkamer van Naaldwijk moesten verschijnen. Zij dienden daar hun leen te verheffen en tevens de hofrechten te voldoen. Bovendien moesten zij nog een boete betalen omdat zij hadden nagelaten hun lenen op tijd te verheffen. Wanneer zij dit niet binnen de gestelde tijd deden, viel het leen automatisch terug aan de Pruisische koning als leenheer. In dat geval diende men het leen te ont-ruimen en op te draaien voor alle gemaakte kosten. Een kopie van dit bevelschrift zou aan iedere bezitter worden overhandigd.¹⁷ Dit was geregeld en Olffen kon aan de slag.¹⁸

¹³ Deze, niet nader gespecificeerde, documenten kwamen uit het te Berlijn.

¹⁴ In 1750 verbleef Olffen in het Oude Hof. Zie GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 54 367r, Overzicht bewoners van het Oude Hof door Du Commun (13 februari 1750).

¹⁵ NA, 1.08.11, ND, inv. 7374, 64-65, Van Schwarm en Olffen aan Frederik II (7 juni 1753). Van Fornenberg was rond 1748 door stadhouder Van Schwarm aangesteld als leenman. Deze aanstelling was door krijgs- en domein-raad Rappard mondeling goedgekeurd. De stadhouder was op 9 april 1747 door Frederik II benoemd. Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 7374, 148, Akte van overdracht (20 februari 1754).

¹⁶ NA, 1.08.11, ND, inv. 7901, 78-79, Brief van Van Fornenberg (16 september 1751), nr. 1.

¹⁷ NA, 1.08.11, ND, inv. 7901, 79-81, Concept tekst van de gerechtelijke aanzegging (september 1751), nr. 2. Hierin werden geen bijzonderheden over de lenen vermeld.

¹⁸ Ook ontvingen Van Schwarm en Olffen originele stukken van de Krijgs- en Domeinkamer te Kleef. Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 7374, KD, 60, Brief aan Van Schwarm en Olffen (14 september 1750). In de periode 1742 tot 1746 werden akten uit het archief in het Oude Hof overgedragen aan de Krijgs- en Domeinkamer in Kleef. Zie Kohnke, 'Oranischen Archivs', 292.

Omdat er in deze kwestie sprake was van verschillende problemen werd door Van Schwarm, Olffen en Van Fornenberg besloten dat een lid van de Leenkamer met de bezitters van de verduisterde lenen zou gaan praten. Zij vonden dit het beste middel om zo snel mogelijk en zonder precieze informatie de lenen te kunnen herstellen. Olffen werd gemachtigd deze leenzaken te regelen.¹⁹ Voor het uitvoeren van dit project vertrok de griffier in september 1751 naar Hooge Zwaluwe. Bij zijn aankomst vernam hij echter dat alle bezitters buiten het rechtsgebied van Hooge en Lage Zwaluwe woonden, één ervan woonde in Oosterhout dat buiten Holland lag.²⁰ De gerechtsbode mocht alleen binnen Hooge en Lage Zwaluwe gerechtelijke aanzeggingen doen. Het was te duur om deze aanzeggingen buiten het rechtsgebied van de Zwaluwen door de 'Staaten Bothenmeister' te laten uitvoeren. Dit was een behoorlijke tegenvaller. Olffen had een vergeefse reis gemaakt en vertrok zo snel mogelijk weer naar Den Haag.²¹ Daar aangekomen ging hij naar het oude 'verdorbene' archief in het Oude Hof.²²

Het archief in het Oude Hof

Van Pruisische zijde had men, behalve de stukken uit het archief van Berlijn en Kleef, ook de beschikking over oude documenten die afkomstig waren van de Oranjes. In een anoniem en niet gedateerd document wordt melding gemaakt van het feit dat er in 1706 oude archieven waren ontdekt die betrekking hadden op de prinsen van Oranje en hun domeinen. Het betrof hier documenten van Willem I, Maurits, Frederik Hendrik en Willem II. De ontdekker hiervan was Abraham George Luisius, de latere Pruisische gezant in den Haag.²³ Hij was ook rechtsgeleerde, vertaler en schrijver.²⁴ Luisius had vernomen dat Amalia van Solms, de weduwe van Frederik Hendrik, tijdens een geschil over de voogdij van Willem III was weggelopen en dat zij de oudste documenten van het Huis Oranje had meegenomen naar het Oude Hof waar zij na de dood van haar echtgenoot Frederik Hendrik woonde. Bovendien had zij het beheer van haar goederen (Zevenbergen, Turnhout) aan de Nassause Domeinraad onttrokken. Na haar dood in 1675 bleven de archieven daar liggen en werd er tevergeefs naar gezocht. Omdat niemand kon zeggen waar ze waren gebleven, zette Luisius in het grote paleis een

¹⁹ NA, 1.08.11, ND, inv. 7901, Verslag van LN (12 augustus 1753). Zie ook 1.08.11, ND, inv. 7374, 65, Van Schwarm en Olffen aan Frederik II (7 juni 1753).

²⁰ De lenen lagen wél binnen het rechtsgebied van de Zwaluwen.

²¹ NA, 1.08.11, ND, inv. 7374, 65, Van Schwarm en Olffen aan Frederik II (7 juni 1753).

²² NA, 1.08.11, ND inv. 7901, z.p., Van Schwarm en Olffen aan Frederik II (7 juni 1753).

²³ GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 54, 260, document nr. 4, zonder datum en naam van de schrijver. Volgens Kohnke had Luisius het archief in het Oude Hof in 1735 ontdekt. Zie Kohnke, 'Oranischen Archivs', 292. Dit moet eerder zijn geweest omdat Luisius al in 1733 bezig was om archiefstukken in kasten op te bergen.

²⁴ Luisius had het Rapport van de geheyme Committé, benoemt door het Huys der Gemeentens [...] tot het onderzoek van verscheide Boeken en Papieren [...] betreffende de laatste onderhandelingen van Vrede en Koophandel, etc. uit het Engels vertaald. Ook vertaalde hij de Historie des Doorluchtigsten Huize van Brunswyk-Lunenburg uit het Engels en tevens had hij de tekst uitgebreid. Dit werk werd in 1716 gepubliceerd. Luisius was de auteur van Het Algemeen Historisch, Geographisch En Genealogisch Woordenboek. Deze achtdelige reeks werd tussen 1724 en 1737 in Den Haag uitgegeven. Zie Schutte, Buitenlandse vertegenwoordigers, 352, nr. 383; Haitsma Mulier, Repertorium, 265, nr. 351.

Afb. 66 Gravure van het Oude Hof of paleis Noordeinde te Den Haag, door Gerrit van Giessen, 1735.

zoekactie op touw. Uiteindelijk vond hij ‘dans un Endroit fort haut et fort obscur cette quantité prodigieuse d’anciennes archives, et anciens comptes’.²⁵

Luisius had acht grote kasten laten maken om daar de stukken in op te bergen die hij intussen had ingedeeld op de afzonderlijke prinsen van Oranje en hun domeinen. De kasten waren al bijna vol, terwijl de gezant nog lang niet klaar was met zijn werk. Luisius had hier nog een aanzienlijke hoeveelheid documenten aan toegevoegd die hij in 1733 had gekregen van de laatste erfgenaam van Hendrik Helt, de raadsheer van Frederik Hendrik. Deze had als secretaris alle zaken voor Amalia van Solms behartigd.²⁶ Het archief bevatte van alles wat men wilde weten over onder andere de domeinen van de Oranjes.²⁷ Het ging niet alleen over de domeinen, maar ook over geschillen, processen, privileges, regale rechten en vele stukken over Veere en Vlissingen. Tevens bevatte het heel oude rekeningen met vermelding van de inkomsten uit de domeinen van de Oranjes. Volgens Luisius zou dit archief interessanter kunnen worden wan-

²⁵ GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 54, 261r, Domaines, opgesteld door Luisius (z.d.).

²⁶ Helt deed dit vanaf de tijd dat de prinses weduwe was geworden tot haar dood in 1675. Zie GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 54, 261r, Domaines, opgesteld door Luisius (z.d.).

²⁷ Om het archief toegankelijk te maken moest er ook nog een inventaris gemaakt worden.

neer de huidige prins van Oranje, Willem IV, kinderloos zou komen te overlijden wat niet gebeurde.²⁸ In het archief vond Olffen een aantal interessante en ook oude stukken, zoals diverse leenbrieven en oude kaarten, die betrekking hadden op deze lenen. Daar trof hij ook de eerste leenbrief aan waarin Johan Matthijsz. Berck op 10 maart 1612 door Frederik Hendrik werd beleend met de Rietwaard.²⁹

11.2 De voorgeschiedenis van de Rietwaard

De Rietwaard lag in de Klaverpolder dat deel uitmaakt van de Royale Polder en lag binnen het rechtsgebied van Lage Zwaluwe.³⁰ De gronden, ongeveer 43 hectare groot, werden op 10 maart 1612 door Frederik Hendrik, leenman van de Staten van Holland, als een groot onversterfelijk leen uitgegeven aan Johan Matthijsz. Berck, heer van Godschalckoord. Berck was ridder en pensionaris van Dordrecht.³¹ Johan Aertsz. van der Pas uit de heerlijkheid Zevenbergen droeg het gebied over aan Berck. Hij had het 21 jaar in huur of pacht gehad.³² Ook Johan Berck zou de Rietwaard c.a. gaan huren of pachten. Frederik Hendrik eiste als tegenprestatie dat Berck de Rietwaard zou bedijken. Berck diende rondom het lange en smalle gebied een zomerdijk of -kade te maken. De Rietwaard lag vlakbij het Hollands Diep en er waaide daar meestal een noordwesten wind.³³ Omdat de eigenaren van het naastgelegen land, de Zevenhoeven, geen dijk om hun gronden aanlegden werd Berck gedwongen een hogere zomerkade te maken om het gevaar van een eventuele overstroming in de zomer te kunnen keren.³⁴ Berck vond het niet verstandig op basis van een tijdelijke huur of pacht een dergelijke grote financiële uitgave te doen.³⁵ Hij stelde de prins voor om hem het gebied in erfpacht of in eeuwige huur te geven. Frederik Hendrik ging hiermee akkoord, want wanneer Berck de dijk aanlegde hoefde hij dat niet te doen en dat scheelde hem behoorlijk wat geld. Tevens verzocht

²⁸ GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 54, 261r-v, *Domaines*, opgesteld door Luisius. (z.d.).

²⁹ NA, 1.08.11, ND, inv. 7374, 66, Van Schwarm en Olffen aan Frederik II (7 juni 1753). Zie voor de leenbrief NA, 1.08.11, ND, inv. 7374, 81-83, nr. 3, Leenbrief van Frederik Hendrik voor Johan Berck (10 maart 1612).

³⁰ NA, 1.08.11, ND, inv. 7374, 60-61, Van Schwarm en Olffen aan Frederik II (7 juni 1753). Het voormalige gebied de Rietwaard ligt nog steeds in de Royale Polder (gemeente Drimmelen en Moerdijk).

³¹ Johan Matthijsz. Berck (1565-17.8.1627) was heer van Godschalckoord (in de Hoeksche Waard). Hij was de oudste zoon van Matthijs Berck en Wilhelmina Huibertsdochter Tak. Zie Schutte, *Buitenlandse vertegenwoordigers*, 460-461. Johan Berck werd in 1595 benoemd tot pensionaris van Dordrecht. Vanaf 10 januari 1591 had hij deze betrekking, naast zijn functie als secretaris van Dordrecht, waargenomen. In 1607 en 1610 werd hij als afgezant naar Engeland en in 1618 naar Denemarken gezonden. In 1622 werd hij als gewoon ambassadeur in dienst van de Staten-Generaal naar de Republiek Venetië gestuurd. Vanwege zijn grote verdienste werd Johan daar benoemd tot ridder. Hij overleed op 18 augustus 1627 te Dordrecht.

³² Hoek, 'Repertorium', 110.

³³ Een noordwesterstorm kan het (ze)water zeer hoog opzwepen.

³⁴ Johan Berck moest een dijk met een toleg van vijf roeden maken. Het gebied Zevenhoeven was zeven hoeven groot. Een hoeve is een stuk grond van een bepaalde grootte, deze is niet overal even groot.

³⁵ NA, 1.08.11, ND, inv. 7901, nr. 3, Leenbrief van Frederik Hendrik voor Johan Berck (10 maart 1612); NA, 1.08.11, ND, inv. 7374, 81-82, nr. 3. Zie ook NA, 1.08.11, ND, inv. 7901, 66, KD aan Van Schwarm en Olffen (14 september 1750). Deze dijk diende een toleg of breedte te hebben van tweeënhalve Puttense roeden en moest drie voeten hoog zijn. Een Puttense roede is ongeveer vier meter

Afb. 67 De Klaverpolder met daarin geprojecteerd de voormalige Rietwaard, anoniem, 1908.

Afb. 68 Ligging van de Klaverpolder aan het Hollands Diep in de gemeentes Moerdijk en Drimmelen, Google Earth, ongedateerd.

Berck de prins aan hem en aan zijn nakomelingen de Rietwaard c.a. als een onversterfelijk erfleen uit te geven, wat werd toegestaan. Bij zo'n leen is de erfelijkheid niet beperkt, zoals bij een recht leen, kwaad leen of zwaardleen, tot mannen in de rechte nederdalende lijn, maar omvatte ook vrouwen en verdere verwanten, mits zij maar afstamden van de vroegere leenman. Dit wordt ook wel een goed leen of spilleleen genoemd.³⁶ Ook werden financiële afspraken gemaakt. Bij ieder verval of verwisseling van het leen moest aan de leenheer als heergewaad een paar gouden sporen worden gegeven. De erfpacht of eeuwige pacht diende jaarlijks, nadat de eerste zeven jaar waren verstreken, aan de rentmeester van Hooge en Lage Zwaluwe te worden betaald. Dit was een bedrag van twintig gulden per jaar.³⁷ Johan Berck werd een leenman van Frederik Hendrik, maar voor de Staten van Holland was hij hun achterleenman.³⁸

Figuur 11 Leenverhoudingen

Leen 198 De Rietwaard (Lage Zwaluwe)	
Staten van Holland (leenheer van Frederik Hendrik)	
Frederik Hendrik (leenman van de Staten van Holland en leenheer van Johan Berck)	
Johan Berck (leenman van Frederik Hendrik en achterleenman van de Staten van Holland)	

Olfen vond in het oude archief ook stukken over de verdeling van het leen en het verheffen van de lenen.³⁹ Hieruit bleek dat op 15 februari 1622 Johan Berck zijn testament had gemaakt en dat hij de Rietwaard aan zijn vijf kinderen naliet. Ieder kind kreeg 1/5 deel hiervan. Voor het maken van zijn testament had Berck op 19 mei 1620 toestemming gekregen van zijn opperleenheer, de Staten van Holland.⁴⁰ Na het overlijden van Berck werd op 10 augustus 1628 diens oudste zoon Matthijs Berck ten behoeve van zichzelf, zijn jongere broer Huibert en zijn drie zusters Dorothea, Agneta en Erkenraad Berck met de Rietwaard beleend. Zij waren nu leenmannen van Frederik Hendrik en achterleenmannen van de Staten van Holland geworden. Matthijs deed voor zichzelf en zijn broer en zusters eed, hulde en manschap. Na de splitsing van het leen moesten de andere partijen binnen het jaar hun leen bij de Nassause Domeinraad (laten) verheffen.⁴¹ Er werd voor ieder deel meestal hetzelfde heergewaad gegeven als

³⁶ Wijs, *Leenstelsel*, 9 en 23. Zie voor het feodale stelsel hoofdstuk 7.

³⁷ NA, 1.08.11, ND, inv. 7374, 81-83, Leenbrief van Frederik Hendrik voor Johan Berck (10 maart 1612), nr. 3. Berck deed eed, hulde en manschap.

³⁸ Johan Berck betaalde aan de prins van Oranje een erfpacht van twintig gulden. Zie voor de leenverhoudingen figuur 11.

³⁹ NA, 1.08.11, ND, inv. 7374, 66-67, Van Schwarm en Olfen aan Frederik II (7 juni 1753).

⁴⁰ Zie Bort, *Ses Tractaten*, 85-86, nr. 1-10.

⁴¹ NA, 1.08.11, ND, inv. 7374, 83-85, Leenbrief van Frederik Hendrik voor Matthijs Berck c.s. (10 augustus 1628), nr. 4; Hoek 'Repertorium', 111. Matthijs verhief de lenen bij het Leenhof van Polonen te Den Haag. Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 7374, 86-87, ND aan de rentmeester van de Zwaluwen (25 april 1652). Zie voor de splitsing van leen 198 figuur 12.

vroeger voor het onverdeelde leen. Mochten de lenen later weer in één hand komen, dan werden ze meestal niet meer tot één leen verenigd.⁴² Dit was ook voor de lenen in de Rietwaard het geval.

Figuur 12 Splitsing van leen 198

Leen 198 werd in 1628 gesplitst in 5 lenen:				
198A	198B	198C	198D	198E
Matthijs	Huibert	Agneta	Dorothea	Erkenraad
Op 5 juni 1645 verhiel Matthijs Berck, na de dood van zijn broer Huibert, diens 1/5 deel van leen 198. Daarna werd het leen 198 gesplitst in 198A, 198B, 198C en 198D. Matthijs bezat toen 2/5 deel van de Rietwaard, terwijl zijn drie zusters ieder 1/5 deel van de Rietwaard in leen hadden:				
198A (2/5 deel)	198B (1/5 deel)	198C (1/5 deel)	198D (1/5 deel)	
Matthijs	Agneta	Dorothea	Erkenraad	

Na onder andere diverse verervingen kwam het leen grotendeels in handen van Alida de Rovere, de weduwe van Matthijs Berck, de oudste zoon van Johan Berck.⁴³ Het bleven echter afzonderlijke lenen.⁴⁴ Alida de Rovere en haar twee kleinkinderen Matthijs Snouck en Catharina Snouck, gingen zelf leenheer spelen.⁴⁵ Tevens trad Matthijs Snouck op namens zijn moeder.⁴⁶ Zij hadden hun leengoederen gesplitst en als afzonderlijke lenen uitgegeven. Zij lieten hun leenmannen hulde, eed en manschap doen, het heergewaad, de erfpachten e.d. betalen en gaven hun in ruil daarvoor een leenbrief.⁴⁷ Voor de heer van Hooge en Lage Zwaluwe waren deze gesplitste lenen achterlenen, voor de Staten van Holland achter-achterlenen. De leenmannen van de familie Berck c.s. lieten op een gegeven moment niet alleen na om bij hun leenheer de lenen te verheffen, maar ook om aan hem de jaarlijkse erfpacht te betalen.⁴⁸

⁴² De Wijs, *Leenstelsel*, 11.

⁴³ Op 17 februari 1656 verhiel Alida de Rovere, na het overlijden van haar echtgenoot Matthijs Berck, ten behoeve van zichzelf en van haar twee schoonzusters Dorothea en Erkenraad de lenen 198A, C en D. Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 7374, 85-86, nr. 6 en 7. Louis Deformeaux, echtgenoot van Catharina van den Burg, verhiel op 22 november 1656 de helft van het leen 198B en droeg het over aan Alida de Rovere. NA, 1.08.11, ND, inv. 7374, 86, nr. 8 en 9. Catharina van den Burg had de helft van leen 198B geërfd van haar moeder Agneta Berck. Zij kreeg de andere helft van het leen op 22 maart 1657 na het overlijden van haar broer Johannes van den Burg. Ook Johannes had dit deel van zijn moeder Agneta Berck geërfd. Zie voor familierelaties bijlage 8.

⁴⁴ NA, 1.08.11, ND, inv. 7901, Overzicht verdeling van de Rietwaard in vijf delen.

⁴⁵ Zie figuur 13. Matthijs en Catharina Snouck waren de twee kinderen van Erkenraad Berck en Adriaan Snouck. Erkenraad was een dochter van Alida de Rovere en Matthijs Berck.

⁴⁶ NA, 1.08.11, ND, inv. 7374, 102-103, Leenbrief van Matthijs Snouck voor de minderjarige kinderen van Adriaan Claassen Nelemans (20 juli 1685), nr. 22.

⁴⁷ NA, 1.08.11, ND, inv. 7374, 100-101 en 105-106, Leenbrieven van Alida de Rovere (15 en 16 maart 1669), nr. 20 en 24; 101-104, Leenbrieven van Matthijs Snouck (20 juli 1685 en 17 juli 1699), nr. 21 en 22; 104-108, Leenbrieven van Catharina Snouck (24 mei 1715), nr. 23 en 25.

⁴⁸ NA, 1.08.11, ND, inv. 7901, KD aan Van Schwarm en Olffen (14 september 1750), nr. 5. Iedere pachter betaalde een evenredig deel van de erfpacht die voor het gehele gebied 20 gulden per jaar bedroeg. Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 7374, 81-83, Leenbrief van Frederik Hendrik voor Johan Berck (10 maart 1612), nr. 3.

Figuur 13 Overzicht van in leen uitgegeven percelen door Alida de Rovere en haar kleinkinderen Matthijs en Catharina Snouck

Naam leenheer	Leenman en -vrouw	Aangekomen van	Familie-relatie	Reden	Perceel-grootte	Datum leenbrief/heer-gewaden
Alida de Rovere	Pieter-nella Jans van Steensel alias Ophoeck ⁴⁹	Tanneke Maer-tens ⁵⁰	Moeder van de leenvrouw	Overlijden	Helft van de helft van een vierde deel (8 gemeten of 2 bunder en 270 roeden)	15 maart 1669 1 paar witte handschoenen
Alida de Rovere	Adriaan Claassen Nelemans echtgenoot van Lijsbeth of Elisabeth Jans van Steensel alias Ophoeck	Tanneke Maertens	Schoonmoeder van de leenman	Overlijden	Helft van een achtste deel (8 gemeten)	16 maart 1669 1 paar vergulde sporen
Matthijs Snouck in opdracht van zijn grootmoeder	Anthonij Claassen Nelemans als oom en voogd over de kinderen van Adriaan Claassen Nelemans	Adriaan Claassen Nelemans	Broer van Anthony en vader van de kinderen	Overlijden	Helft van de helft van een vierde deel (8 gemeten)	20 juli 1685 1 paar witte handschoenen
Matthijs Snouck	Pieter-nella Jans van Steensel alias Ophoeck	Cornelis en Jan Nelemans	Niet genoemd	Niet genoemd	Helft van de helft van een vierde deel (8 gemeten)	17 juli 1699 1 paar witte handschoenen

⁴⁹ Pieter-nella was een dochter van Jan Jansen van Steensel alias Ophoeck en Tanneke Maertens. Pieter-nella was gehuwd met Cornelis Adriaansz. de Lind. Zij hadden een dochter Lijntje Cornelisse de Lind, gehuwd met Cornelis Laureijssse Leest, en een zoon Jan Cornelisse de Lind. Pieter-nella was een zus van Lijsbeth of Elisabeth Jans van Steensel alias Ophoeck. Lijsbeth was gehuwd met Adriaan Claassen Nelemans.

⁵⁰ Het is niet bekend wanneer en door wie Tanneke werd beleend.

Naam leenheer	Leenman en- vrouw	Aangekomen van	Familie-relatie	Reden	Perceel-grootte	Datum leenbrief/ heer-gewaden
Catharina Snouck	Jan Cornelisse de Lind	Pieterella Jans van Steensel alias Ophoeck	Moeder van de leenman	Overlijden	Helft van de helft van een vierde deel (8 geme-ten)	24 mei 1715 1 paar witte handschoenen
Catharina Snouck	Jan Cornelisse de Lind als oom en voogd over de minderjarige kinderen van Lijntje Cornelisse de Lind ⁵¹	Pieterella Jans van Steensel alias Ophoeck	Moeder van Jan en oma van de kinderen van Lijntje	Overlijden	Helft van de helft van een vierde deel (8 geme-ten)	24 mei 1715 1 paar witte handschoenen

11.3 Olffen neemt de situatie ter plaatse op

Van Schwarm en Olffen hadden met de in het Oude Hof gevonden papieren de beschikking over documenten die zij konden gebruiken om de kwestie tot een goed einde te brengen. Omdat Olffen in zijn functie als domeinen controleur voor commissiezaken in Hooge Zwaluwe moest zijn – hij zou de rentmeester assisteren – kreeg hij de opdracht in de Rietwaard zelf de zaak te onderzoeken en de bezitters te spreken om met hen ‘tot onsen meesten Voordeele te doen, te handelen’ en een overeenkomst af te sluiten. Olffen kreeg hierin de vrije hand, maar Frederik II had het laatste woord.⁵² In december 1752 vertrok hij naar Hooge Zwaluwe. Hij nam alle documenten die hij in het archief over de lenen had gevonden mee. Om de zaak in ‘ein klares Licht’ te plaatsen nam hij samen met rentmeester Van Fenema al diens relevante stukken, zowel zakelijk als privé, door.⁵³ Olffen had tussen de ‘alten mathematischen Sachen’ uit het Oude Hof een authentieke kaart uit circa 1631 gevonden. Op deze, in opdracht van de familie Berck vervaardigde kaart, werd ongeveer de halve Rietwaard afgebeeld. Het gebied was in tien

⁵¹ NA, 1.08.11, ND, inv. 7374, 108, Leenbrief van Catharina Snouck voor Jan Cornelisse de Lind (24 mei 1715), kwitantie (8 mei 1734). Later kocht Jan Cornelisse de Lind het perceel van de erfgenamen van zijn zus Lijntje voor 1.300 gulden.

⁵² NA, 1.08.11, ND, inv. 7374, 119, Verslag van LN (12 augustus 1753).

⁵³ NA, 1.08.11, ND, inv. 7374, 67, Van Schwarm en Olffen aan Frederik II (7 juni 1753).

stukken verdeeld. Er was nog een oudere, beschadigde en ongedateerde kaart van het gebied waarop nog geen verdeling was aangebracht.⁵⁴ Aan de hand van deze oude kaarten en de benamingen van de landerijen in de leenbrieven, zoals Zevenhoeven, probeerde de griffier door het maken van vergelijkingen met de tegenwoordige belendingen van de percelen en wie de huidige bezitters waren, de oude situatie te reconstrueren.⁵⁵ Vanwege de vele veranderingen die in de Rietwaard hadden plaatsgevonden, kostte dit Olffen

Figuur 14 Overzicht van leenkaart 14B (Eerste afdeling)⁵⁶

Nr. ⁵⁷	Bezitter	In bunders en roeden	Cijns/jaar in guldens en stuivers	Achterstallige cijns in guldens	Periode
1	Cornelis Jansse Damen	2-27	2-10	20	1 mei 1745-1 mei 1753
2	Maria Kampen, weduwe van Wouter van Steenhoven	2-27	5-00	20	1 mei 1745-1 mei 1753
3	Cornelis Jansse de Lind	2-27	5-00	20	1 mei 1745-1 mei 1753
4	Maria Kampen, weduwe van Wouter van Steenhoven	2-27	Zie 2	20	1 mei 1745-1 mei 1753
5	Cornelis Jansse de Lind	2-27	Zie 3	20	1 mei 1745-1 mei 1753
6-7	Klooster Sint-Catharinadal ⁵⁸	5-14	2-10	20	1 mei 1745-1 mei 1753
8	Alida en Catharina Anemaet	2-27	2-10	20	1 mei 1745-1 mei 1753
	Totaal		17-10	140	
	Jacob Teunisse Overwater ⁵⁹	2-58	1-00	13	1 sept. 1740-sept. 1753
	Totaal		18-10	153	

⁵⁴ NA, 1.08.11, ND, inv. 7374, 68, Van Schwarm en Olffen aan Frederik II (7 juni 1753).

⁵⁵ NA, 1.08.11, ND, inv. 7374, 120, Verslag van LN (12 augustus 1753).

⁵⁶ NA, 1.08.11, ND, inv. 7374, 113-115, Designatie (aanwijzing) van de weer ter heffing gebrachte lenen in de Rietwaard binnen de Klaverpolder (z.d.), nr. 30. Voor figuur 14 heb ik gebruikgemaakt van gegevens uit deze designatie.

⁵⁷ Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 7374, 120-124, Verslag van LN (12 augustus 1753), nr. 1 t/m 6.

⁵⁸ Het klooster betaalde voor twee percelen in totaal twee gulden en tien stuivers cijns.

⁵⁹ Het leen van Overwater kwam uit de boedel van zijn moeder Annetje Abrahamse de Kreek, haar echtgenoot Teunis Jacobse Overwater en haar tweede echtgenoot Dirk Smitskam. Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 7374, 139, Minuut akte boedelscheiding opgemaakt door notaris Pieter van der Stoup (7 september 1741). Smitskam had het leen nr. 6 gekocht van Bernard de Bringues en had het op 28 maart 1741 bij de Leenkamer van Naaldwijk verheven. Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 7374, 123, Verslag van LN (12 augustus 1753), nr. 6. Van der Stoup was notaris in Strijen. Hij legde op 17 januari 1716 zijn eed af bij het Hof van Holland te Den Haag. Heersink e.a., Register notariorum, 547.

heel veel moeite en tijd.⁶⁰ Op basis van oude kaarten, documenten en zijn bevindingen ter plaatse maakte Olffen een globale schets van de Rietwaard.⁶¹ Het gebied werd door hem op papier in twee delen gesplitst. Het eerste deel van de kaart noemde hij 14 B en het tweede deel 13A. Het eerste deel op leenkaart 14 B bestond uit 8 verduisterde lenen die nog niet waren verheven en waarvan ook de achterstallige cijns nog openstond.⁶²

Onduidelijke situatie voor de leenmannen en -vrouwen

Men kan zich afvragen waarom een aantal leenmannen- en vrouwen hun erfelijke lenen in de Rietwaard niet had verheven.⁶³ De regel was dat wanneer een leenman werd opgevolgd, de nieuwe leenman zijn leen diende te verheffen. Wellicht waren zij hiervan niet op de hoogte of wisten niet bij wie zij dat moesten doen. Door onder andere verervingen, delingen en verkopen van lenen en delen daarvan was er een onduidelijke situatie ontstaan. Het is zeker niet uitgesloten dat zij dachten dat het hun eigen stukje grond was. Deze percelen waren soms al jarenlang in het bezit van een (aangetrouwde) familie of zij hadden ze van een leenman gekocht. Dit kon gebeuren zonder dat dit gemeld werd aan de leenheer. Tevens had het leenstelsel, zoals wij al eerder zagen, veel van zijn kracht verloren.⁶⁴

Na archiefonderzoek door Olffen bleek uit de gevonden documenten dat bijvoorbeeld de vader van Cornelis Jansse de Lind, Jan Cornelisse de Lind, en de minderjarige kinderen van diens zuster Lijntje in 1715 nog door Catharina Snouck waren beleend, maar dat Cornelis zijn lenen niet meer had verheven en ook geen erfpacht had betaald.⁶⁵ Jacob Teunisse Overwater uit Strijensas wist in ieder geval dat zijn stukje grond in de Rietwaard een leen was. Hij was namelijk in het bezit van de leenbrief van de vorige leenman Dirk Smitskam.⁶⁶ De vroegere leenmannen van de familie Berck c.s. moesten nu niet alleen hun lenen met terugwerkende kracht bij de Leenkamer van de Pruisische koning (laten) verheffen, maar ook nog hun erfpacht betalen. Aangenomen kan worden dat leenman Matthijs intussen was gestorven. Alida was in 1685 al over-

⁶⁰ Zo was de naam Zevenhoeven, voor het gebied dat grensde aan de Rietwaard, niet meer bekend. Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 7374, 68, Van Schwarm en Olffen aan Frederik II (7 juni 1753).

⁶¹ NA, 1.08.11, ND, inv. 7374, 120, Verslag van LN (12 augustus 1753).

⁶² De achterstallige erfpacht moest men met terugwerkende kracht betalen. Er diende berekend te worden over hoeveel jaar dit nog gedaan moest worden. Om de kosten niet te hoog te laten worden ging men in het algemeen uit van acht jaar.

⁶³ Een aantal leenmannen had hun lenen al wel bij de Pruisische koning verheven. Zie figuur 16.

⁶⁴ Zie voor het leenstelsel hoofdstuk 7.

⁶⁵ NA, 1.08.11, ND, inv. 7901, Overzicht splitsing leen van Johan Berck; Overzicht met data van beleningen; Leenbrief van Frederik Hendrik voor Johan Berck (10 maart 1612), nr. 3; Verdeling van het leen in vijf stukken (10 augustus 1628), nr. 4. Zie voor de belening van de familie De Lind bijlage 9.

⁶⁶ NA, 1.08.11, ND, inv. 7374, 112-113, Leenbrief nr. 29 voor Jacob Teunisse Overwater (5 mei 1753). Zie ook noot 1224. Jacob toonde tijdens het leenverhef in Hooge Zwaluwe de leenbrief van zijn stiefvader. Waarom hij in gebreke was gebleven is onbekend. Wellicht was het niet duidelijk meer waar hij moest zijn of heeft hij er tegenop gezien om naar de leenkamer van de Pruisische koning te reizen. Dit kostte hem niet alleen tijd en moeite, maar ook geld. Wellicht een reden om de leenverheffing uit te stellen en van uitstel komt meestal afstel.

leden en Catharina in 1728.⁶⁷ De bezitters van de lenen werden toen leenmannen van Frederik II en achterleenmannen van de Staten van Holland.

Olffen en Makfarland gaan op reis voor leenzaken

Olffen had zijn huiswerk goed gedaan. Hij was nu in staat om met de bezitters over de kwestie een gesprek aan te gaan. De griffier ging in gezelschap van de Zwaluwse gerechtsbode Makfarland, die veel bezitters persoonlijk kende, twee dagen op pad met een tas vol documenten zodat zij, mocht dit nodig zijn, hun betoog met documenten konden onderbouwen. Beiden moesten deze mensen ervan kunnen overtuigen dat zij een perceel in bezit hadden dat leenroerig was aan de Pruisische koning, dat zij dit dienden te verheffen en dat de kosten daarvan voor hun rekening waren. Dit was onder andere het geval bij Cornelis Jansse Damen. Deze bleef weigeren om zijn leen te verheffen, maar wilde het ook niet op een proces aan laten komen. Toen Olffen door documenten en kaarten zijn gelijk kon aantonen ging Damen overstag en accepteerde de daaraan verbonden voorwaarden.⁶⁸

Olffen en Makfarland gingen op 1 mei 1753 naar Raamsdonk en Oosterhout en op 2 mei 1753 naar Moerdijk, Klundert en Zevenbergen, waar de bezitters van de verduisterde lenen woonden om met hen een gesprek aan te gaan. Zij reisden per boot naar Geertruidenberg, daarna stapten zij over in een tweewielig rijtuigje (sjees), getrokken door een paard met op de bok een voerman, en vertrokken naar Raamsdonk om met Maria Kampen, de weduwe van Wouter van Steenhoven, over haar lenen te praten.⁶⁹ Maria en haar twee zoons wilden aanvankelijk hun twee lenen niet laten verheffen. Olffen en Makfarland verzochten hen naar Zwaluwe te komen om daar met Olffen verder te overleggen. Omdat zij katholiek waren werd hun aangeraden over deze kwestie met Thomas Danis, de proost van de Norbertinessen Priorij Sint-Catharinadal te Oosterhout, waarin zij vertrouwen hadden, te praten.⁷⁰ Zelf zouden Olffen en Makfarland daar ook naar toegaan en 'auch aus dem mir bekand gewordenen character' van de proost hoopten zij tot een definitieve overeenkomst met hem te komen.⁷¹

Olffen en Makfarland reisden vervolgens via de Oosterhoutse Vaart richting Oosterhout. Daar aangekomen bezochten zij Danis, de proost van het klooster Sint-Cathari-

⁶⁷ Erkenraad Berck was voor een derde deel mede-erfgenaam in de door Alida de Rovere nagelaten boedel. Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 7374, 102-103, Leenbrief van Matthijs Snouck voor de minderjarige kinderen van Adriaan Claassen Nelemans (20 juli 1685), nr. 22. Godevaart Casembroot werd na de dood van zijn tante Catharina Snouck op 1 juli 1728 met de helft van leen 198B beleend. Zie voor de nalatenschap van Catharina Snouck ZA, 98.1, FSH, inv. 30.

⁶⁸ NA, 1.08.11, ND, inv. 7374, 73, Van Schwarm en Olffen aan Frederik II (7 juni 1753); 109-110, leenbrief nr. 27 (5 mei 1753).

⁶⁹ De kosten van de voerman voor twee dagen bedroegen vier gulden. Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 7374, 116, Specificatie.

⁷⁰ Het klooster Sint-Catharinadal werd in 1271 in Vroenhout onder Wouw gesticht. Vanwege de gevolgen van de St. Aagtsenvloed op 5 februari 1288 werd in 1295 besloten naar Breda te verhuizen. Het klooster (de voormalige Kloosterkazerne) had daar veel te lijden van de grote stadsbrand op 23 juli 1534. Als gevolg van de Reformatie verplaatste men in 1647 het klooster naar Oosterhout. De eerste zusters vertrokken op 15 juni 1647 en namen daar hun intrek in het klooster dat bij slotje 'De Blauwe Camer' was gebouwd. De Blauwe Camer werd ingericht als proosdij. In die tijd was Balthasar Cruyt proost van het klooster. Zie Van Oirschot, *Kasteel*.

⁷¹ NA, 1.08.11, ND, inv. 7374, 69, Van Schwarm en Olffen aan Frederik II (7 juni 1753).

nadal.⁷² Het klooster had een tweetal perceeltjes in de Rietwaard, ongeveer 16 gemeten of 5 bunder en 140 roeden groot, in bezit.⁷³ Met Danis werd op 1 mei 1753 een overeenkomst gesloten. In Oosterhout, waarschijnlijk in de proosdij, werd het leen verheven. De proost deed in handen van leenman en griffier Olffen en in aanwezigheid van Makfarland hulde en manschap.⁷⁴ 'Worauf dann dieser erste Accord die folge gehabt', dat de familie Van Steenhoven, Maria Kampen en haar twee zoons, op 5 mei 1753 in Hooge Zwaluwe een overeenkomst sloot en haar twee lenen verhief.⁷⁵

De volgende dag, 2 mei 1753, stonden Moerdijk, Klundert en Zevenbergen op hun programma. Zij wilden die dag een gesprek hebben met Damen, Overwater, De Lind en Anemaet. Olffen en Makfarland gingen eerst naar Moerdijk waar zij voor een gesloten deur kwamen. Vervolgens namen zij het veerbootje over de Roodevaart en reden richting Klundert. In het vestingstadsje aangekomen troffen zij ook hier niemand thuis. Zij reden daarna over de brug richting Zevenbergen. Hier wilden de beide heren rentmeester Anthonie Anemaet bezoeken vanwege de lenen van zijn twee zusters Alida en Catharina Anemaet, maar helaas was ook hij niet aanwezig.⁷⁶ De personen die niet thuis waren, werden in Hooge Zwaluwe ontboden.⁷⁷

De kosten van deze tweedaagse reis bedroegen tien gulden, twee stuivers en twaalf penningen.⁷⁸ Makfarland had geen kosten berekend, hij had dit werk 'pro vacatione' [als vakantie] en met veel plezier gedaan. Wanneer Olffen zelf niet 'in loco' [ter plaatse] was geweest en hij de mensen niet tot een overeenkomst had weten te brengen, had hij andere middelen moeten gebruiken om dit te bereiken, zoals het doen van gerechtelijke aanzeggingen of aanmaningen. Dit zou zelfs zonder het voeren van processen meer dan honderd gulden hebben gekost.⁷⁹ De Pruisische koning ging akkoord met de gemaakte kosten.⁸⁰

De overige lenen werden later voor de Leenkamer van Naaldwijk in Hooge Zwaluwe verheven. Door Olffen werd in een van zijn brieven gesproken over de Leenkamer van Naaldwijk, Hooge en Lage Zwaluwe.⁸¹ De bezitters van de lenen compareerden voor de

72 Proost Danis (1693-1760) trad voor het klooster op als sterfman. Hij verzocht bij de leenheer om vrij, verhief het leen en betaalde de heergewaden en hofrechten. Als de sterfman kwam te overlijden moest er een opvolger voor hem worden benoemd en diende het leen opnieuw te worden verheven. Zie Bort, *Ses Tractaten*, 284, nr. 35-36. Zie ook Hoofdstuk 7.

73 NA, 1.08.11, ND, inv. 7374, 70, Van Schwarm en Olffen aan Frederik II (7 juni 1753). Op 16 oktober 1703 was proost Rolandus de la Haye door Matthijs Snouck al met deze grond beleend. Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 7901, Leenbrief voor het klooster Sint-Catharinadal (16 oktober 1703). De la Haye was in 1701 proost geworden. Hij werd in 1727 opgevolgd door proost Hermanus Josephus de Goede, daarna kwam in 1729 proost Alexander Sloomans. Thomas Danis volgde Sloomans al in 1730 op. Allen kwamen van de Norbertijnerabdij 't Park te Leuven. Door de snelle wisseling van proosten was de boekhouding van het klooster vanaf 1727 danig in de war geraakt. Het lukte Danis niet om orde in de chaos te scheppen. Ook hield hij het kroniekboek niet (goed) bij.

74 NA, 1.08.11, ND, inv. 7374, 95-96, leenbrief nr. 16 voor het klooster Sint-Catharinadal (1 mei 1753).

75 NA, 1.08.11, ND, inv. 7374, 70, Van Schwarm en Olffen aan Frederik II (7 juni 1753).

76 Anthonie Anemaet was van 1744 t/m 1770 rentmeester van Zevenbergen. Hij was daar ook schepen. In 1751 waren Alida en Catharina nog minderjarig.

77 NA, 1.08.11, ND, inv. 7374, 68, Van Schwarm en Olffen aan Frederik II (7 juni 1753).

78 NA, 1.08.11, ND, inv. 7374, 115-116, Specificatie, nr. 31. Zie ook NA, 1.08.11, ND, inv. 7901, brief van Frederik II (3 juli 1753).

79 NA, 1.08.11, ND, inv. 7374, 78, Van Schwarm en Olffen aan Frederik II (7 juni 1753).

80 NA, 1.08.11, ND, inv. 7901, Brief van Frederik II (3 juli 1753).

81 NA, 1.08.11, ND, inv. 7901, Olffen aan Makfarland (5 november 1753).

leenman en griffier Olffen, in aanwezigheid van rentmeester Van Fenema en de gerechts- en dorpsbode Johan Makfarland die als leenman optraden. Deze twee functionarissen werden vanwege de afwezigheid van stadhouder Van Schwarm en leenman en advocaat Van Fornenberg daarvoor gevraagd.⁸² De leenmannen en -vrouwen beloofden de heergewaden, de kosten van een dubbele leenbrief en de achterstallige cijns te betalen.⁸³ De (dubbele) heergewaden moesten worden voldaan in de vorm van een paar witte handschoenen of een paar gulden sporen per leen. Een paar witte handschoenen kwam overeen met drie stuivers, een paar vergulde sporen met een gulden (= twintig stuivers). Daarbij kwamen nog de kosten van de stadhouder, griffier en de twee leenmannen. Omdat de bezitters hun lenen niet op tijd hadden verheven dienden zij dubbele hofrechten te betalen. Dit was een bedrag van 30 gulden.⁸⁴ Nadat de leenmannen hulde en manschap hadden gedaan werden hun lenen in de Rietwaard verheven. Had men betaald dan ontving men een dubbele leenbrief.⁸⁵ Dit alles werd met Olffen, onder voorbehoud, overeengekomen. De Pruisische koning moest hiermee nog akkoord gaan. Hij verleende op 3 juli 1753 zijn goedkeuring. Frederik II was in zijn nopjes dat de verduisterde lenen in de Rietwaard weer waren hersteld. Volgens hem kon er uiteindelijk een bedrag van 532 gulden en 10 stuivers aan achterstallige cijnsen en kosten voor het verheffen van de lenen worden ontvangen.

Dit bedrag moest in de Westlandse kas gestort worden.⁸⁶ Intendant Abraham Douglas mocht de gelden in ontvangst nemen en in zijn rekening van 1753 als inkomsten opnemen.⁸⁷ Er werden door Frederik II alvast leenbrieven opgemaakt.⁸⁸ Nu de stadhouder van de Leenkamer in Naaldwijk goedkeuring had gekregen kon hij aan de slag.⁸⁹ Hij stelde op 3 september 1753 in Den Haag een zestal leenbrieven in 'ordinaria forma' op. Men ging uit van een groot leen en aan de leenbrief werd een groot zegel gehangen.⁹⁰ De actes en de kwitanties werden na betaling van het overeengekomen bedrag aan de leenmannen overhandigd. Het uiteindelijke bedrag dat door Frederik II werd ontvangen was 548 gulden en 19 stuivers.⁹¹

⁸² NA, 1.08.11, ND, inv. 7901, Leenbrief voor het klooster Sint-Catharinadal opgesteld door Frederik II (3 juli 1753). Olffen en Makfarland traden op als leenman.

⁸³ De jaarlijkse erfpacht diende steeds op 1 mei bij de rentmeester van de Zwaluwen voldaan te worden. Zie voor de achterstallige cijns figuur 14.

⁸⁴ NA, 1.08.11, ND, inv. 7374, 74, Van Schwarm en Olffen aan Frederik II (7 juni 1753).

⁸⁵ NA, 1.08.11, ND, inv. 7901, Olffen aan Makfarland (5 november 1753). Voordat zij de leenbrieven kregen, moesten zij hun eventuele oude documenten inleveren.

⁸⁶ NA, 1.08.11, ND, inv. 7901, Von Hagen aan LN (20 juli 1753); Van Frederik II (3 juli 1753). Met de Westlandse kas zal naar alle waarschijnlijkheid de kas van de rentmeester van de Westlandse Domeinen bedoeld zijn.

⁸⁷ NA, 1.08.11, ND, inv. 7901, Von Hagen aan LN (20 juli 1753).

⁸⁸ NA, 1.08.11, ND, inv. 7901, brief van Frederik II (3 juli 1753); Leenbrieven opgesteld door Frederik II (25 juli 1753).

⁸⁹ NA, 1.08.11, ND, inv. 7901, brief van Frederik II (3 juli 1753); Olffen aan Makfarland (5 november 1753). Omdat Olffen zich aan de smaak van stadhouder Van Schwarm wilde conformeren en tevens grote uitgebreide leenbrieven wilde voorkomen stelde hij ze, volgens het verbaal van de leenkamer, in de vorm van een besluit op. Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 7901, van Olffen (12 augustus 1753).

⁹⁰ NA, 1.08.11, ND, inv. 7374, 126-138, Leenbrieven nr. 381, 383, 384, 385, 386 en 387. Zij werden opgesteld door Van Schwarm op 3 september 1753. Volgens Olffen ging het hier om grote lenen. Zie figuur 15. Een groot leen bracht per jaar 34 Hollandse ponden of meer op. Zie Bort, S, nr. 9, 25.

⁹¹ Legeskosten: 395 gulden en 19 stuivers en cijnsen: 153 gulden. Zie voor de cijns figuur 15. In de leenbrieven werd niet vermeld dat de leenverheffingen in Oosterhout en in Hooge Zwaluwe hadden plaatsgevonden.

Figuur 15 Overzicht lenen op leenkaart 14B. Verheffing van de onversterfelijke lenen in de Rietwaard met opgave van de kosten per leenman⁹²

Naam com- parant, woon- plaats en datum leen- verhef	Aantal lenen	Leenbrief in het kort register met groot zegel (3 septem- ber 1753)	Kosten leen- verheffing vol- gens de <i>Desig- natie</i> , nr. 30, zonder kosten van een zegel. Bedragen in guldens en stuivers	Kosten leen- verheffing volgens leen- brieven (25 juli 1753). ⁹³ Bedragen in guldens en stuivers	Kosten leenver- heffing zoals vermeld op de kwitanties (5 november 1753). Bedragen incl. groot zegel ⁹⁴ Bedragen in gul- dens en stuivers
1 mei 1753					
Klooster Sint- Catharinadal te Oosterhout	2	nr. 386 ⁹⁵	62-08 ⁹⁶ Heergewaad: twee paar wit- te handschoe- nen (6 stuivers)	65-08, incl. 3 gulden groot zegel	66-15
5 mei 1753					
Maria Kam- pen, weduwe van Wouter van Steen- hoven	2	nr. 384 ⁹⁷	62-08 Heergewaad: twee paar wit- te handschoe- nen (6 stui- vers) ⁹⁸	65-14, incl. 3 gulden groot zegel en 4 paar witte hand- schoenen	66-18
Cornelis Jansse de Lind	2	nr. 385 ⁹⁹	62-08 Heergewaad: twee paar wit- te handschoe- nen (6 stuivers)	65-14, incl. 3 gulden groot zegel en 4 paar witte hand- schoenen ¹⁰⁰	66-19

⁹² NA, 1.08.11, ND, inv. 7374, 95, Leenbrief nr. 16 voor het klooster Sint-Catharinadal (1 mei 1753); 96-97, Leenbrief nr. 17 voor Maria Kampen (5 mei 1753); 108-109, Leenbrief nr. 26 voor Cornelis Jansse de Lind (5 mei 1753); 109-110, Leenbrief nr. 27 voor Cornelis Jansse Damen (5 mei 1753); 110-112, Leenbrief nr. 28 voor Alida en Catharina Anemaet (31 mei 1753); 112-113, Leenbrief nr. 29 voor Jacob Teunisse Overwater (5 mei 1753).

⁹³ NA, 1.08.11, ND, inv. 7901, Leenbrieven opgesteld door Frederik II (25 juli 1753).

⁹⁴ NA, 1.08.11, ND, inv. 7901, Olffen aan Makfarland (5 november 1753).

⁹⁵ NA, 1.08.11, ND, inv. 7374, 130-132, Leenbrief nr. 386 voor het klooster Sint-Catharinadal (3 september 1753).

⁹⁶ NA, 1.08.11, ND, inv. 7374, 114-115, Designatie (z.d.), nr. 30. Kosten voor de dubbele leenbrief: heergewaden: zes stuivers (twee paar witte handschoenen); hofrechten: 30 gulden; stadhouder en griffier: 26 gulden en 2 stuivers en leenmannen: zes gulden.

⁹⁷ NA, 1.08.11, ND, inv. 7374, 126-128, Leenbrief nr. 384 voor weduwe Van Steenhoven (Maria Kampen) (3 september 1753).

⁹⁸ Kosten voor de dubbele leenbrief: heergewaden: 6 stuivers (één paar witte handschoenen), hofrechten: 30 gulden; stadhouder en griffier: 26 gulden en 2 stuivers en leenmannen: zes gulden.

⁹⁹ NA, 1.08.11, ND, inv. 7374, 129-130, Leenbrief nr. 385 voor Cornelis Jansse de Lind (3 september 1753).

¹⁰⁰ Omdat de berekening van de kosten niet werd gegeven is uitgegaan van die van de weduwe Van Steenhoven.

Naam comparant, woonplaats en datum leenverhef	Aantal lenen	Leenbrief in het kort register met groot zegel (3 september 1753)	Kosten leenverheffing volgens de Designatie, nr. 30, zonder kosten van een zegel. Bedragen in guldens en stuivers	Kosten leenverheffing volgens leenbrieven (25 juli 1753). ⁹³ Bedragen in guldens en stuivers	Kosten leenverheffing zoals vermeld op de kwitanties (5 november 1753). Bedragen incl. groot zegel ⁹⁴ Bedragen in guldens en stuivers
Jacob Teunisse Overwater	1	nr. 381 ¹⁰¹	63-02 ¹⁰² Heergewaad: 1 paar vergulde sporen (1 gulden) ¹⁰³	58-06, incl. 1-4 klein zegel ¹⁰⁴	66-08
Cornelis Jansse Damen	1	nr. 383 ¹⁰⁵	62-08 Heergewaad: twee paar witte handschoenen (6 stuivers)	63-12, incl. 1-4 klein zegel	64-10
31 mei 1753					
Alida en Catharina Anemaet	1	nr. 387 ¹⁰⁶	62-08 Heergewaad: twee paar witte handschoenen (6 stuivers)	62-08, excl. 1-4 klein zegel	64-10

Achterstallige cijnzen en aanmaningsbrieven

Het tweede deel op leenkaart 13A bestond uit tien lenen waarvan alle lenen, behalve die van Jacob Teunisse Overwater, al bij de Leenkamer van Naaldwijk waren verheven. Een viertal leenmannen van Frederik moest alleen nog de achterstallige cijnzen betalen. Het ging om een bedrag van in totaal 197 gulden.¹⁰⁷ Olffen had in de domeinrekeningen

¹⁰¹ NA, 1.08.11, ND, inv. 7374, 136-138, Leenbrief nr. 381 voor Jacob Teunisse Overwater (3 september 1753).

¹⁰² NA, 1.08.11, ND, inv. 7374, 114-115, Designatie (z.d.), nr. 30. Kosten voor de dubbele leenbrief: heergewaden: een gulden (één paar vergulde sporen), hofrechten: 30 gulden; stadhouder en griffier: 26 gulden en twee stuivers en leenmannen: zes gulden.

¹⁰³ Dit werd door Johan Berck als heergewaad gegeven voor de totale Rietwaard.

¹⁰⁴ De kosten van de leenmannen (zes gulden) werden niet opgenomen. Het totale bedrag was 64 gulden en 6 stuivers.

¹⁰⁵ NA, 1.08.11, ND, inv. 7374, 134-135, Leenbrief nr. 383 voor Cornelis Jansse Damen (3 september 1753).

¹⁰⁶ NA, 1.08.11, ND, inv. 7374, 133-134, Leenbrief nr. 387 voor Alida en Catharina Anemaet (3 september 1753).

¹⁰⁷ Zie figuur 16: Overzicht leenkaart 13A. Deze personen hadden hun lenen verkregen via erfgenamen van de familie Berck c.s of waren zelf erfgenaam. Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 7374, 113-115, Designatie van de weer ter heffing gebrachte lenen in de Rietwaard binnen de Klaverpolder, nr. 3. Voor figuur 16 heb ik gebruikgemaakt van gegevens uit deze designatie.

Figuur 16 Overzicht leenkaart 13A (Tweede afdeling)¹⁰⁸

Nr.	Bezitter	In bunders en roeden	Cijns/jaar in guldens en stuivers	Achterstallige cijns in guldens	Leenverhef Leenkamer Naaldwijk ¹⁰⁹	Periode achterstallige betaling cijns
1-2	Drossaard Anthonis Anemaet ¹¹⁰	4-117 ³ / ₄	2-0	50	1 september 1728	1 september 1728-1 september 1753
3-4	Willem de Beer ¹¹¹	4-117 ³ / ₄	2-0	38	7 december 1733	7 december 1733-7 december 1752
5-6	Bernard de Bringues	4-117 ³ / ₄	1-0	24	1 september 1728	1 september 1728-1 september 1740
5	Bernard de Bringues	2-58 ⁷ / ₈	1-0	13		1 september 1740-1 september 1753
6	Jacob Teunisse Overwater (zie tabel 2)					
7-10	Johan (Jan) Cornelis d'Ablaing ¹¹²	8-236	4-0	72	12 december 1734	12 december 1734-12 december 1752

¹⁰⁸ NA, 1.08.11, ND, inv. 7374, 113-115, Designatie van de weer ter heffing gebrachte lenen in de Rietwaard binnen de Klaverpolder, nr. 3.

¹⁰⁹ Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 7374, 124, Verslag van LN (12 augustus 1753), nr. 1 t/m 4.

¹¹⁰ Leen 198B was een vijfde deel van leen 198. Erkenraad Berck, weduwe Snouck, erfde het leen 198B als erfgename van haar moeder Alida de Rovere, weduwe van Matthijs Berck. Catharina Snouck erfde het weer van haar moeder Erkenraad Berck, weduwe Snouck. Na de dood van zijn tante Catharina Snouck, weduwe van der Mast, werd Godevaart Casembroot, heer van Craijesteijn, op 1 juli 1728 met de helft van dit leen beleend. Op 4 september 1728 droeg Godevaart een deel van het leen over aan Anthonis Anemaet en aan Bernard de Bringues. Zie Hoek, 'Repertorium', 303-304.

¹¹¹ Leen 198C was een vijfde deel van leen 198. Dorothea Berck had na het overlijden van haar broer Matthijs Berck het leen op 17 februari 1756 de eed vernieuwd. Anthonie Repelaer, die was gehuwd met Hester Coijmans, een dochter van Balthasar Coijmans (zoon van Dorothea Berck), had de helft van het leen gekocht van de erfgenamen van Dorothea Berck. Dit deel van het leen werd door de erfgenamen van Anthonie Repelaer op 7 december 1733 aan Willem de Beer overgedragen. Zie Hoek, 'Repertorium', 304. Leen 198D was een vijfde deel van leen 198. De eed werd op 17 februari 1656 door Erkenraad Berck na het overlijden van haar broer Matthijs Berck vernieuwd. Zie Hoek, 'Repertorium', 304.

¹¹² Leen 198A was 2/5 deel van leen 198. Op 17 februari 1656 werd Alida de Rovere na het overlijden van haar echtgenoot Matthijs Berck beleend met zijn deel van de Rietwaard, behalve 12 morgen grond die Berck aan zijn zoon Johan had gegeven bij zijn huwelijk met Lucretia Ruijsch. Na het overlijden van Johan Berck kreeg zijn weduwe Lucretia Ruijsch op 12 maart 1668 de 12 morgen grond in de Rietwaard. Coenraad Ruijsch droeg dit leen op 5 juli 1702, na het overlijden van zijn tante Lucretia Ruijsch, over aan Cornelia Droste. Zij was gehuwd

Nr.	Bezitter	In bunders en roeden	Cijns/jaar in guldens en stuivers	Achterstallige cijns in guldens	Leenverhef Leenkamer Naaldwijk ¹⁰⁹	Periode achterstallige betaling cijns
	Tweede afdeling		10-00	197		
	Eerste afdeling		18-10	153		
	Totaal beide afdelingen		28-10 ¹¹³	350		

van de Zwaluwen gezien dat de cijnzen van hun lenen in de Klaverpolder, zoals in de leenbrieven en in de leenregisters was aangegeven, nog steeds niet voldaan waren en dat hun verzocht werd dit meteen te doen. Er werd van dit bedrag een specificatie gegeven. Om deze vier 'wanbetalers' aan te sporen te betalen werden door de Naaldwijkse Leenkamer aanmaningsbrieven opgesteld.¹¹⁴ Men werd verzocht dit bedrag aan het kantoor van rentmeester Van Fenema in Hooze Zwaluwe te betalen of voor deze keer aan Makfarland, de gerechtsbode van de Zwaluwen, van wie men na betaling een kwitantie ontving.¹¹⁵ Johan (Jan) Cornelis d'Ablaing mocht zijn schuld bij Olffen in Den Haag afdoen, maar voor de betaling van de pacht werd ook hij verzocht zich bij het kantoor in Zwaluwe te vervoegen.¹¹⁶ De gerechtsbode ontving de aanmaningsbrieven en de kwitanties voor drossaard Anthonis Anemaet, Bernard de Bringues en Willem de Beer. De brief en de kwitantie voor D'Ablaing werden niet opgestuurd. Olffen zou dit zelf met hem regelen omdat hij dichterbij Den Haag woonde dan bij de Zwaluwen.¹¹⁷

Voorkomen is beter dan genezen

Nu de verduisterde lenen hersteld waren en ook de achterstallige cijnzen, heergewaden en hofrechten waren afgedragen wilde men van Pruisische zijde proberen te voorkomen dat deze situatie zich zou herhalen. De leenbediende moest ieder perceel als

met Cornelis Cornelisz. de Boodt, vrijheer van Giessenburg. Toen Cornelia Droste overleed kwam het leen op 12 december 1734 in handen van haar kleindochter Cornelia Philippina de Boodt, tweede echtgenoot van Johan (Jan) Daniel d'Ablaing, vrijheer van Giessenburg. Op 8 augustus 1742 kwam het leen in het bezit van Johan (Jan) Cornelis d'Ablaing, vrijheer van Giessenburg, zoon van Johan (Jan) Daniel d'Ablaing en Cornelia Philippina de Boodt. Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 7901; Hoek, 'Repertorium', 303. Zie voor de familie D'Ablaing: De Rijk, 'De burgerlijke afstammelingen', 60-68.

¹¹³ Dit bedrag was hoger dan de twintig gulden erfpacht die door Frederik Hendrik met Johan Berck in 1612 was afgesproken.

¹¹⁴ NA, 1.08.11, ND, inv. 7374, 124-126, Verslag van LN (12 augustus 1753).

¹¹⁵ De jaarlijkse erfpacht moest men bij de rentmeester van de Zwaluwen voldoen.

¹¹⁶ NA, 1.08.11, ND, inv. 7901, Aanmaningsbrief voor Bernard de Bringues met aanvullende informatie aan D'Ablaing (5 november 1753).

¹¹⁷ NA, 1.08.11, ND, inv. 7901, Olffen aan Makfarland (5 november 1753).

leen in het leenboek opnemen. Na het verheffen van de lenen werd meteen een specificatie gemaakt met de namen van de personen die een deel van de Rietwaard in hun bezit hadden en de grootte van het perceel. Tevens werd het aandeel van elke bezitter in de erfpachtcijns vastgesteld. Ook deze gegevens dienden in het leenboek te worden opgenomen. De functionarissen van de Leenkamer van Naaldwijk vonden het noodzakelijk dat het dorpsbestuur de beschikking kreeg over een nauwkeurige lijst met daarin de vermelding van de lenen, hun situering en de naam van de tegenwoordige bezitters. De schout en schepenen werden gewaarschuwd om geen verkopen van de lenen in de Rietwaard te erkennen en te registreren. Bovendien mocht men niemand anders dan de tegenwoordige leenmannen bezit laten nemen van de lenen in de Rietwaard. Tenzij men door leenbrieven of andere documenten, die door de Leenkamer van Naaldwijk waren afgegeven, kon aantonen het desbetreffende leen in bezit te hebben. De rentmeester van de Zwaluwen kreeg een soortgelijke lijst, maar daarin werden ook de verschuldigde jaarlijkse cijnsen per leen vermeld zodat hij in staat was deze cijnsen jaarlijks op 1 mei in te vorderen en in zijn rekening te verantwoorden.¹¹⁸ Net op tijd, voordat de heerlijkheid Hooge en Lage Zwaluwe door Frederik II in januari 1754 werd verkocht aan prinses en gouvernante Anna van Hannover, had men de verduisterde lenen hersteld en was tevens de financiële en administratieve afwikkeling afgerond. De Leenkamer van Naaldwijk werd op 20 februari 1754 op het huis Honselersdijk overgedragen aan Anna van Hannover.¹¹⁹

11.4 Slot

Over de achterlenen in de beide Zwaluwen bestond in de vroege achttiende eeuw onduidelijkheid. Deze was er trouwens niet alleen voor de Pruisische heer van de Zwaluwen, maar evenzeer voor andere Hollandse leenmannen van de Staten. In dit geval zat de oorzaak niet in onwetendheid van Pruisische functionarissen, maar veeleer in het afdwalen van documenten, die oorspronkelijk hadden berust bij de Nassause Domeinraad. Oorzaak van het afdwalen was, dat Amalia van Solms na 1647 het beheer van de haar toegewezen heerlijkheden had onttrokken aan de Domeinraad.

Het Pruisische gezag in de Zwaluwen had wel beseft, dat de leenpiramide in deze heerlijkheid ook voortzettingen had beneden het niveau van de heer van de Zwaluwen. Bewijzen hiervoor kwamen pas aan het licht nadat de afgedwaalde stukken waren teruggevonden. In het achterhalen van niet verheven, ‘verduisterde’ lenen volgden de Duitse functionarissen wél het Hollandse feodale systeem, dat hun waarschijnlijk, wegens de algemeenheid van het leenstelsel, niet vreemd zal zijn geweest. Aan de Pruisische koning leverde dit een aardige toename van zijn inkomsten uit zijn geërfde domeinen op.

¹¹⁸ NA, 1.08.11, ND, inv. 7374, 125, Verslag van LN (12 augustus 1753).

¹¹⁹ NA, 1.08.11, ND, inv. 7374, 147-152, Akte van overdracht (20 februari 1754).